

Карына КУШЧАНКА,

аспірант Інстытута літаратуразнаўства імя Янкі Купалы

Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі

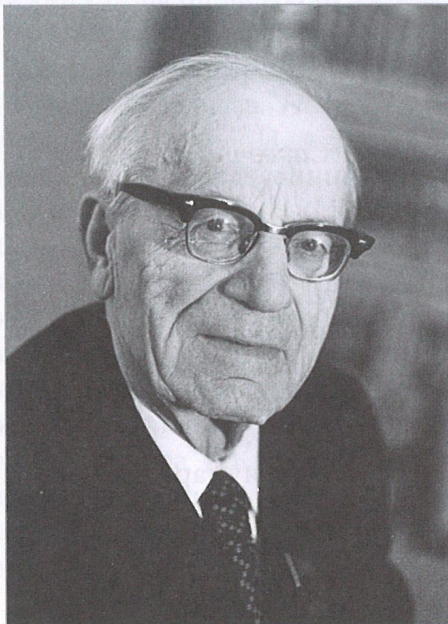
РОЗНАЧЫТАННІ Ў ТВОРАХ ГРАМАДЗЯНСКАЙ ЛІРЫКІ НА ПРЫКЛАДЗЕ КНІГІ “А ДНІ ІДУЦЬ...” ПЕТРУСЯ БРОЎКІ

УДК 821.161.3

У артыкуле разглядаюцца праўкі, зробленыя П. Броўкам для зборніка “А дні ідуць...”, які атрымаў Ленінскую прэмію ў галіне літаратуры. Аб’ект вывучэння – творы грамадзянскай лірыкі, што ўвайшлі ў зборнік. Прадмет даследавання – розначытанні, выяўленыя падчас тэксталагічнага аналізу твораў. Разгледжаны пошукі аўтара для перадачы сваёй задумкі. Адзначана змена аўтарскай стратэгіі – разлічанасць на масавага чытача, сучасніка паэта. Выяўлена неабходнасць увядзення ў навуковы зварот рукапісаў і машынапісаў паэта для далейшых даследаванняў.

Ключавыя словы: *грамадзянская лірыка, розначытанні, першадрукі, рэфлексія аўтара, аўтарская карціна свету, сацрэалізм, літаратурны працэс XX стагоддзя.*

The article examines the edits made by P. Browka for the poetry book “And the days go by...”, which received the Lenin Prize in literature. The object of study is the works of civic lyrics included in the aforementioned collection of poetry by P. Browka. The subject of the study is the discrepancies revealed during the textual analysis of the works. The author’s search for a way to convey his idea is considered. A change in the author’s strategy is noted, it is designed for the mass reader, a contemporary of P. Browka. The necessity of introducing manuscripts and typescripts of the poet into scientific circulation for further research is revealed.

120

Пятрусь Броўка (25 чэрвеня 1905 г., вёска Пуцілкавічы Ушацкага раёна – 24 сакавіка 1980 г., Мінск) – адзін з самых вядомых беларускіх паэтаў XX ст., які ў паэтычным радку захаваў усе павевы сваёй эпохі. Даследчык літаратуры Міхась Ярош у манаграфіі “Пятрусь Броўка” зазначаў: “...у творчасці пісьменнікаў, адкрыта, непасрэдна звязаных са сваім часам, у прыватнасці Петруся Броўкі, выразна, выпукла адбіваецца не толькі ўпэўненны наступ новага з яго яркім каларытам, але часам і выпадковае, неістотнае наноснае” [17, с. 62–63].

Гэтага наноснага Пятрусь Усцінавіч стараўся пазбягаць. Ён вельмі патрабавальна ставіўся да сябе – ад пэўнага распарадку дня да крытычнага разбору асабістых твораў у сяброўскім коле. Як вынікае з запісных кніжак паэта і ўспамінаў блізкіх сяброў, П. Броўка адчуваў вялікую адказнасць

перад чытачамі. Так, Кандрат Крапіва, які разам з Пятром Глебкам удзельнічаў у такіх “разборах”, згадаў у кнізе “Успаміны пра Петруся Броўку”: “Над удасканаленнем сваёй творчасці Пятрусь Броўка працаваў усё сваё жыццё” [16, с. 9].

Па рознага роду эгадакументах літаратара (лістах, запісных кніжках, нататках на палях кніг) можна прасачыць уключанасць П. Броўкі ў сацыяльна-мастацкае жыццё свайго часу, рэалізацыю літаратурных задумак і планаў. Таксама пры стварэнні 9-томнага Збору твораў П. Броўкі навукоўцы-тэксталагі сутыкнуліся з праявамі розначытанняў у спадчыне паэта: “Аналіз правак, якія ўносіліся аўтарам пры перапрацоўцы твораў ад выдання да выдання, паказвае, што яны носіць галоўным чынам моўна-стылёвы характар. Пісьменнік шукаў разнастайныя, больш змястоўныя вобразна-выяўленчыя сродкі. Наглядаюцца таксама выпадкі перастановак асобных месцаў у тэксце, нязначнага скарачэння паасобных сказаў” [5, с. 405].

Даследчыкі звярнулі ўвагу і на тыя творы, што ўвайшлі ў кнігу “А дні ідуць...”. Яны далі кароткую характарыстыку зменаў, у прыватнасці назваў. Кожны каментар змясціў і спасылку на першадрукі твораў.

Пра працу Петруся Усцінавіча над кнігай “А дні ідуць...” перакладчык, рускі паэт Якаў Хелемскі расказваў так: “...Рукапіс шліфаваўся не адзін дзень. Броўка доўга не мог прыдумаць назву. Паўтараць загалоўкі беларускіх зборнікаў не хацеў. Перабраў мноства розных варыянтаў” [16, с. 102–103]. П. Броўка адабраў тэксты з трох кніг: “Пахне чабор” (1959), “Далёка ад дому” (1962) і “Высокія хвалі” (1962). Паэта ў іх шчыра цікавілі такія пытанні, як узаемаадносіны чалавека і прыроды, сэнс існавання. Пер-

шае виданне (1961) ішло ў адным перакладзе – Я. Хелемскага, і аўтар цалкам даверыў яму ўнясенне далейшых зменаў у склад і чарговасць.

Менавіта за зборнік лірыкі “А дні ідуць...” паэту была прысуджана Ленінская прэмія 1962 г. – адна з найвышэйшых узнагарод СССР за найбольш буйныя дасягненні ў галіне літаратуры, а таксама ў галінах навукі, тэхнікі, мастацтва і архітэктуры. Невыпадкава ў тым жа годзе 20 красавіка П. Броўку ўганаравалі званнем народнага паэта за “заслугі ў развіцці літаратуры і актыўную грамадска-палітычную дзейнасць”.

Калі ж прасачыць працэс зменаў у друку твораў грамадзянскай лірыкі, якія потым увайшлі ў зборнік “А дні ідуць...”, то можна меркаваць, што праўкі ўносіліся не толькі з-за патрабавальнасці П. Броўкі да сябе як да літаратара, але і спецыяльна для новага, “вызначальнага”, зборніка, які атрымаў узнагароду. Разгледзім падрабязней гэтыя праўкі.

У вершах цыкла “Са стакгольмскага сшытка” і творах, напісаных у ЗША, паэт выказвае клопат пра лёс не толькі сваёй краіны, але і цэлага свету. І хоць П. Броўка стаіць “на пазіцыі веры ў нярушнасць камуністычных ідэалаў” [15, с. 70], на думку Мікалая Мішчанчука, «лепшае якраз выяўляецца ў тых творах, дзе ідэя камуністычная, “камуністычная партыйнасць” саступаюць месца агульначалавечнасці, у якіх паэт проста трываючыца за тое, каб усё было добра і суладна на зямлі» [15, с. 71]. У гэтых тэкстах паэт выступае ў першую чаргу як лірык, а не як публіцыст.

Пятрусь Броўка быў членам савецкай дэлегацыі прыхільнікаў міру, якая ўдзельнічала ў працы Сусветнага кангрэса за разбраенне і міжнароднае супрацоўніцтва ў Стакгольме (1958). Там ён напісаў цыкл вершаў “3 кангрэса ў Стакгольме” (Беларусь, 1958, № 11). Пасля творы ўвайшлі ў зборнік “Пахне чабор”. Назва “Са стакгольмскага сшытка” ўпершыню з’явілася ў зборніку “А дні ідуць...”.

Для новага зборніка аўтар змяніў назвы вершаў: “Апошняе пасланне Фрэдэрыка Жалію-Кюры” раней выходзіла як “Пасланне Фрэдэрыка Жолію-Кюры”, “Размова з небам” – як “Воблакі”. Сярод правак сустракаюцца пераважна сінтаксічныя: выдзяленне ў двукоссе (верш “Мы з Хірасімы”: «Надпіс кароткі / “Мы з Хірасімы!”» – зб. “А дні ідуць...” [1, с. 64]; “Надпіс кароткі / – Мы з Хірасімы!” – зб. “Пахне чабор” [11, с. 94]); замена на клічнік (верш “Паходня міру”: “Колькі вас, колькі вас там было, змагары!” – зб. “А дні ідуць...” [1, с. 69]; “Колькі вас, колькі вас там было, змагары” – зб. “Пахне чабор” [11, с. 98]). Гэтыя змены маюць пад сабой намер аўтара надаць палымнасць, гучнасць творам.

Падчас паездкі на Генеральную Асамблею ААН у Нью-Ёрк П. Броўка напісаў вершы, што

натхнілі яго на кнігу “Далёка ад дому” (1960). Тут ёсць і замалёўкі з амерыканскага жыцця (“Караблі на Гудзоне”), і прысвячэнні Уладзіміру Маякоўскаму (“Каля Бруклінскага моста”), які таксама быў у Нью-Ёрку і творчасцю якога П. Броўка захапляўся ў маладосці, і смутак па родным краі (“Калі на ўсход я ранкам гляну...”).

Упершыню нізка была апублікавана ў часопісе “Полымя” (1960, № 2). Эвалюцыя поглядаў паэта добра відаць па яго вершах “Караблі на Гудзоне” (тэкст дапрацоўваўся на працягу многіх гадоў) і “Маякоўскі каля Бруклінскага моста” (першая назва “Каля Бруклінскага моста”, новая – у зб. “А дні ідуць...”).

У вершы “Караблі на Гудзоне” значныя праўкі зазнала апошняя страфа: “...Сягоння ў народаў ёсць сіла такая, / Якая свет цэлы ад смерці заслоніць...” – “Полымя” [8, с. 21]; “...На небе высокім ёсць птушка такая, / Яна можа хутка давесці да скону” – зб. “А дні ідуць...” [1, с. 93]. Сэнс, укладзены паэтам, быў такі – караблі могуць выкарыстоўвацца з рознымі намерамі, але ў выпадку напаўнення іх усё роўна чакае пагібель. Рыторыка, якая сыходзіць у негатыўнае ўспрыманне (ад акцэнта на абарону ад іх нападу да акцэнта на перавагу “птушкі”), наводзіць на думку пра засваенне СССР касмічнай прасторы і, разам з тым, адлюстроўвае расстаноўку сіл – больш выгадную пазіцыю для краіны.

Верш “Калі на ўсход я ранкам гляну” таксама паказвае цікавую праўку: “Жыві, Амерыка! Няма / Яшчэ табе зрабіць самой” – “Полымя” [6, с. 3–4]; “Але, Амерыка, няма / Што след зрабіць яшчэ самой” – зб. “А дні ідуць...” [1, с. 91].

Твор “Маякоўскі каля Бруклінскага моста”: “І сапраўды вялікі” – “Полымя” [7, с. 8–9]; “І сапраўды – вялікі” – зб. “А дні ідуць...” [1, с. 95]; “Хачу яго я запытаць, / З дарогі ён з якое” – “Полымя” [7, с. 8–9]; “Хачу яго я запытаць: / З дарогі ён з якое?” – зб. “А дні ідуць...” [1, с. 95]; “Я веру – ён напэўне б быў / У нас на Асамблеі” – “Полымя” [7, с. 8–9]; “Я веру, ён, напэўна б, быў / У нас на асамблеі” – зб. “А дні ідуць...” [1, с. 96]. Тут былі выпраўлены знакі пунктуацыі, у некаторых месцах яны ўзмацняюць голас аўтара, у некаторых надаюць развагі. Змена літары ў слове *асамблея*, хутчэй за ўсё, звязана з тым, што, пакуль не прайшоў час, падзеі міжнароднага ўзроўню былі больш важкія ў памяці і паэт хацеў замацаваць, падкрэсліць іх значнасць.

Верш “На чужыне” заканчваецца ў коласаўскім стылі: “Мой родны край, мая радзіма, – / Я так сумую па табе!” – “Полымя” [10, с. 4–6]; “Мой родны край, мая Радзіма, / Я так сумую па табе!” – зб. “А дні ідуць...” [1, с. 100]. Вялікая літара ў слове *Радзіма* больш уласціва грамадзянскаму палымнаму закліку. Такая ж змена сустра-

каецца ў вершах “Таварышам, што засталіся за акіянам”, “Латышскія стралкі” (ЛіМ, 1960, 2 вер.): “Мяне павязе на радзіму, / Дзе нашае сэрца з маленства жыве” – “Полымя” [14, с. 28–29]; “Мяне павязе на Радзіму, / Дзе нашае сэрца з маленства жыве” – зб. “А дні ідуць...” [1, с. 118]; “Калі савецкая дзяржава / Ў баях уставала на вякі” – “ЛіМ” [9]; “Калі Савецкая дзяржава / Ў баях уставала на вякі” – зб. “А дні ідуць...” [1, с. 138].

“Дэкрэт Леніна” (Звязда, 1957, 26 кастр.) дапрацоўваўся перад публікацыяй у зборніку “Пахне чабор”. У выніку было знята восем радкоў, дзе давалася знешняя характарыстыка матросу, які знаёміў сялян з дэкрэтам аб зямлі: “Магутным басам так загушкаў, / Што задрыжэла ўсё, што збліз, / Хоць кулямётныя істужкі / Яго абводзілі наўкрыж” [4]. Праўка слухная, бо характарыстыка не адпавядае фізічнаму і ўнутранаму стану героя. Далей чытаем: “У гурт узбуджаны, вясёлы / Кідаў ён словы нараспеў, / Але й яго нястрымны голас / Было зрываўся і дрыжэў. / І хоць чытаў матрос не вельмі: / Збіваўся, блытаўся не раз...” – зб. “А дні ідуць...” [1, с. 21–22].

Змены адбыліся з назвай верша “Родныя словы” (Беларусь, 1959, № 5) [12]. Адзін з машынапісаў пазначаны “Словы-струны”, у другім папраўлена спачатку на “Словы, як музыка”, потым закрэслена, а зверху напісана “Родныя словы”.

Таксама варта адзначыць праўку ў вершы “Сто год” (Звязда, 1957, 29 студз.). Значная дапрацоўка вялася да выдання яго ў зборніку “Пахне чабор”. Былі заменены асобныя словы, якія выбіваліся з агульнага стылёва-інтанацыйнага ладу, удакладняліся формы спалучэнняў слоў у радку, сказах: “Ды помнім, як голасна / Трубы запелі” – “Звязда” [13]; “Ды помню, як голасна / Трубы запелі” – “А дні ідуць...” [1, с. 25]; “Як выйшлі і ў заўтрае / Калі мы рэйкі, / Сваю, камсамольскую, / Помнім ячэйку” – “Звязда” [13]; “Як выйшлі мы разам / Па сонечных рэйках, / Сваю камсамольскую / Помню ячэйку” – “А дні ідуць...” [1, с. 25]. У гэтых радках відаць адгалоскі ранніх твораў П. Броўкі, дзе ён спрабаваў падаць калектыўнага героя замест асобнага. У той час паэзія П. Броўкі была выключна грамадзянскай. У 1960-я гг. паэт прызнаваўся, што крытычна ставіцца да “вучнёўскіх” вопытаў, і многія раннія творы пазней ці не ўваходзілі ў зборы твораў, ці падаваліся ўрыўкамі, ці друкаваліся ў значна перапрацаваным выглядзе.

Такім чынам, мы бачым, што праўкі, якія ўносіліся аўтарам для друкаваных выданняў на працягу некалькіх гадоў, былі звязаны з паляпшэннем рытмічнай арганізацыі твора і ў асноўным насілі моўна-стылёвы характар – з мэтай надаць палыміянасць, гучнасць, пафас, уласцівы тыповым творам сацрэалізму – і, наадварот,

прыдаць развагі, сцішанасці тону, што больш адпавядала ўласнаму стылю паэта.

Працэс рэфлексіі аўтара – важны складнік аўтарскай карціны свету. Аналіз вершаў Петруся Броўкі з кнігі “А дні ідуць...” паказвае, што ў пачатку 1960-х гг. паэт актыўна шукаў новыя спосабы перадачы думкі. Змены ў тэксце сталі вынікам змены аўтарскай стратэгіі – зборнік “А дні ідуць...” быў адзначаны Ленінскай прэміяй у галіне літаратуры. Разгляд працэсу рэфлексіі аўтара праз выяўленыя розначытання ў творах грамадзянскай лірыкі, даследаванне ўзаемаўплыву паэтычнай творчасці аўтара і ягонай публіцыстычнай дзейнасці – важныя складнікі для пераасэнсавання беларускага літаратурнага працэсу ХХ ст. Назіранне за розначытаннямі ў тэкстах прыводзіць да неабходнасці ўвядзення ў навуковы зварот рукапісаў і машынапісаў Петруся Усцінавіча, што захоўваюцца ў фондах Літаратурнага музея Петруся Броўкі і ў Беларускай дзяржаўнай архіве-музеі літаратуры і мастацтва.

Спіс літаратуры

1. Броўка, П. У. А дні ідуць... : вершы і паэмы / П. У. Броўка. – Мінск : Дзяржвыд БССР, 1962. – 191 с.
2. Броўка, П. У. Высокія хвалі : вершы / П. У. Броўка. – Мінск : Дзяржвыд БССР, 1962. – 122 с.
3. Броўка, П. У. Далёка ад дому : вершы / П. У. Броўка. – Мінск : Дзяржвыд БССР, 1960. – 77 с.
4. Броўка, П. У. Дэкрэт Леніна / П. У. Броўка // Звязда. – 1957. – 26 кастр.
5. Броўка, П. У. Збор твораў : у 9 т. / П. У. Броўка ; [Акад. навук БССР, Ін-т літ. імя Я. Купалы ; рэдкал. : Р. І. Барадулін і інш.]. – Мінск : Маст. літ., 1990. – Т. 7. – С. 405.
6. Броўка, П. У. Калі на ўсход я ранкам гляну / П. У. Броўка // Полымя. – 1960. – № 2. – С. 3–4.
7. Броўка, П. У. Каля Бруклінскага моста / П. У. Броўка // Полымя. – 1960. – № 2. – С. 8–9.
8. Броўка, П. У. Караблі на Гудзоне / П. У. Броўка // Полымя. – 1960. – № 2. – С. 21.
9. Броўка, П. У. Латышскія стралкі / П. У. Броўка // Літаратура і мастацтва. – 1960. – 2 вер.
10. Броўка, П. У. На чужыне / П. У. Броўка // Полымя. – 1960. – № 2. – С. 4–6.
11. Броўка, П. У. Пахне чабор : вершы / П. У. Броўка. – Мінск : Дзяржвыд БССР, 1959. – 124 с.
12. Броўка, П. У. Родныя словы / П. У. Броўка // Беларусь. – 1959. – № 5. – С. 5.
13. Броўка, П. У. Сто год / П. У. Броўка // Звязда. – 1957. – 29 студз.
14. Броўка, П. У. Таварышам, што засталіся за акіянам / П. У. Броўка // Полымя. – 1960. – № 2. – С. 28–29.
15. Мішчанчук, М. І. Агульная эвалюцыя творчасці Петруся Броўкі: жанрава-стылявы аспект / М. І. Мішчанчук // Петрусь Броўка і яго час : матэрыялы Рэсп. навук канф. (Мінск, 24 чэрв. 2005 г.) / Нац. акад. навук Беларусі. Ін-т літ. імя Я. Купалы ; адказ. рэд. С. С. Лаўшук. – Мінск 2005. – С. 70.
16. Успаміны пра Петруся Броўку / склад. Р. В. Шкраба. – Мінск : Маст. літ., 1986. – 415 с.
17. Ярош, М. Петрусь Броўка : нарыс жыцця і творчасці / М. Ярош. – Мінск : Нар. асвета, 1981. – 120 с.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 6 сакавіка 2024 г.